

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لما﴾

صبروا وكانوا بآيتنا يوقنون﴾

(سجده / ٢٤)

سرخ الائم

مباحث معرفتی

د دفتر نشر آثار
حضرت آیت الله واعظ زاده بهسودی (دام ظلہ)

شناسنامه:

نام مقاله: شیخ الائمة (ع).

نویسنده: حضرت آیت الله واعظ زاده بهسودی (مدظله).

موضوع: معرفی اجمالی امام صادق (ع).

مقدمه: محمد موسی حلیمی (دکترای فقه و اصول)

ناشر: دفتر نشر آثار...

امور فنی: علی عرفان

تاریخ چاپ: زمستان ۱۳۹۶ ه.ش.

نوبت چاپ: دوّم، افغانستان، کابل.

محل چاپ: مطبعه تمدن

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه.

فهرست

- چکیده ۹
- کلیدواژه ۱۱
- مقدمه ۱۳
- سخن ناشر ۱۹

فصل اول؛

- خصوصیات شناسنامه‌ی ۲۱

فصل دوم؛

- شاگردان معروف ۲۵

فصل سوم؛

- جایگاه فقهی و علمی ۲۹

فصل چهارم؛

- فرازهای مهم ۳۳
- ۱ حل اختلافات کلامی و فرقه‌یی ۳۳
- ۲ نفی اسرائیلیات از طریق نفی قصه‌خوانی ۳۴

۳ استفاده به موقع از فرصت ۳۵

۴ تأیید و امضاء برخی از جنبش‌های مکتبی ۳۶

فصل پنجم؛

نص امامت امام صادق (ع) ۳۷

فصل ششم؛

انتساب به امام صادق (ع) ۴۱

فصل هفتم؛

سخنانی چند از امام صادق (ع) ۴۵

چکیده:

ابو عبدالله امام جعفر صادق(ع) (۱۴۸-۸۴) شیخ الائمه بود، ۳۴ سال امامت نمود، نسبت پدریش به رسول خدا (ص) و نسبت مادریش به خلیفه اول می‌رسد، فرمود: ابوبکر دوبار بدنیا آمده، از هفت فرزند پسر، موسی کاظم(ع) وصی پدر بود، ائمه بزرگ اهل سنت راجع به فضل حضرت سخن گفته هر کدام وی را به نحوی ستوده اند، زیرا: وی افضل و اکمل علماء عصرش بود، تعداد شاگردان امام (ع) به چهارهزار می‌رسیدند و شش نفر شان که به اصحاب اجماع معروف شدند از اوتاد بودند و جمیل بن دراج فقیه ترین شان است.

امام در حل اختلافات فرقه‌یی و کلامی نقش بازی کرده مکتب وسط ایجاد کرد، اسرائیلیات را با نفی قصاص از دامن حدیث زدود و خطر تحریف کتاب و جعل سنت نبوی را غرض حفظ کتاب و سنت برطرف نمود، قرآن را حادث و غیرمخلوق خوانده نزاع حدوث و قدم را پایان داد. مدرسه امام صادق(ع) نهضت و انقلاب فرهنگی را با اغتنام از فرصت پیش آمده بوجود آورد، چون روزگار او پایان سلطه اموی و آغاز حکومت عباسی‌ها بود، و این کار شایسته ترین کار در دایره مدیریت دینی بود.

شیعه هم در کتاب و هم در سنت نبوی تذکر رفته انتساب شیعه به علی به خاطر تصریح پیامبر بوده و انتساب شیعه به ائمه دوازده گانه به خاطر اعتقاد به امامت منصوصه آنها است، انتساب شیعه به امام صادق (ع) به خاطر مدون شدن فقه شیعه توسط امام (ع) بود که شیعیان «جعفری» گفته می- شوند.

امامت امام صادق(ع) و تمام ائمه اثنای عشر(ع) در کلام رسول خدا(ص) از طریق ابن عباس دانشمند امت، مجاهد، قتاده، و جابر بن عبدالله انصاری وارد شده است که در سند و متن آن خدش‌های نبوده مورد توافق اصحاب حدیث است. یکصد و شصت منبع به علاوه صحاح سته فضل و کمال امام صادق(ع) را آورده اند.

تشیع و تسنن افغانستان کمال اخوت را داشته در عمل برادری شان را نشان داده اند، برگزاری یادواره امام ابوحنیفه کابلی در بهار ۱۳۹۵. ش. از سوی تشیع و شرکت گسترده مقامات کشوری و لشکری تسنن در ایام سوگواری ابا عبدالله (ع) نشان گر نهایت برادری است که امید است خداوند پایدار نماید.

سخنانی از امام(ع) راجع به حج، روزه، نماز، جماعت، زکات، عاقبت اندیشی، گناه، مدارا، وقت، شیعه بودن و حرمت ذلت مؤمن یادآوری شد.

کلید واژه ها:

هدایت، صبر، یقین، تولد، شهادت، مدفن، تعداد اولاد، فرزند وصی، اشهرالقاب، شیخ الائمه، شیخ الانبیاء، مدت عمر، مدت امامت، نصّ امامت، اصحاب اجماع، اوتاد، تربیت شاگردان معروف، دوسال تلمذ، فقیه برتر از او ندیدم، نهصدفقیه، فرازهای مهم، حل اختلافات، قدم و حدوث، بین الامرین، مکتب وسط، نفی اسرائیلیات، قُصّاص، غاؤون، اغتنام فرصت، حفظ قرآن از تحریف و حفظ سنت نبوی از جعلیات، انقلاب فرهنگی، تدوین فقه شیعه، انتسابات شیعه، وجه انتساب، معروفترین انتساب، حسن نیت، دوام وحدت، حج، روزه، نماز، زکات، جماعت، عمره، گناه، مدارا، وقت، شیعه بودن، حرمت ذلّت مؤمن.

مقدمه:

آگاهی لازم، آشنایی درخور توجه با زندگی و زندگانی پیشوایان دین و پیشگامان اسلام که به عنوان اولین دین باوران در عرصه گیتی و فرهنگ معرفتی تجلی یافته اند از ضرورت‌های مهم و محوری در راستای شاخص شناسی معارف بنیادی دینی- مذهبی است، به ویژه آن بخش از مهمات و مواردی که مشتمل بر ویژگی‌ها و سجایای اخلاقی آنان، که به عنوان آموزه-های آموختنی در ساختار فکری، کرداری، رفتاری پیروان ولایت و دوست داران اهل بیت(ع) اثر گزار است و در راه استیلای اهداف بلند و ماندگار شیعی مطلوب و موّجه تلقی می‌شود، از محوری ترین گزینه‌هایی است که باید بدان آگاهی و بصیرت داشته یافته‌های اطلاعاتی پیروان راستین اهل بیت(ع) تکمیل گردد.

به طور مشخص، نوع نگاه و چگونگی بررسی خصایص اخلاقی و رفتاری ائمه هدی(ع) در ادوار تاریخ پرفراز و نشیب اسلام با همه‌ی تلخی‌ها و شرینی‌هایش، در جهت دهی روند خود سازی، خود باوری، خود آگاهی، بازیابی و تثبیت مبانی اخلاقی، فکری، فرهنگی و اندیشوی، شیعه بسیار شایان توجه و درخور دقت و تعمق بوده و اطلاع و آگاهی از کردار، رفتار و گفتار گهربار و حکیمانه این معصومان (ع) بسیار ارزشمند و آموزنده است.

به ویژه این برهه از زمان و در این مقطع حساس تاریخی، که بیش از گذشته تهاجم فرهنگی به معارف بنیادی شیعه وسیع و گسترده و در عین حال بسیار دقیق و حساب شده و فراگیر است، که تمام رسانه‌ها، آموزشگاهها، مجالس، معابر، فضاهای حقیقی و مجازی را پوشش می‌دهد و به طور قالبی، عنعنات، و آموزه‌ها و ارزشها را زیر سوال می‌برد، دفاع از فرهنگ ناب محمدی(ص) مبانی اخلاق و رفتار پیشوایان دینی، برای همگان بخصوص نسل جوان، یک اصل اخلاقی و یک وظیفه دینی است که تلاش و توجه مضاعف می‌طلبد که برای آیندگان سرمایه گذاری فکری بیشتر و فرهنگ سازی مؤثر تری صورت پذیرد.

فراموش نکنیم در مورد زندگانی، سجایای اخلاقی و حالات ائمه معصومین(ع) موسوعه‌ها و مجموعه‌های غنی و ارزشمندی در قالب موضوعات و روش‌های تحقیقی مختلف و متعددی نگارش و تدوین گردیده

است که در جای خود قابل تقدیر و تحسین است؛ اما در عین حال جایی یک مجله یا مقاله‌ای که درخصوص پرسشهای متعددی که در چگونگی شکل‌گیری مذهب شیعی به نام مبارک امام صادق (ع) مطرح و دغدغه ذهنی هر شیعه را تشکیل می‌دهد پاسخ مناسب، موجّه و تحقیقی ارائه و اقامه نماید به شدت خالی است. قطعی‌ترین پرسشی که مطرح است و باید پاسخ درخور داشته باشد این است: چرا مذهب شیعه را به اسم «جعفری» می‌خوانند؟ چرا مذهب شیعه را به نام امام علی (ع) که امام اول شیعیان است «علوی» نخوانده‌اند؟ همچنین چرا حسنی، حسینی، باقری... نگفته‌اند؟ چرا از میان ائمه دوازده گانه نام امام صادق (ع) آن قدر برجسته شد که مذهب شیعی به نام مبارک وی رسمیت پیدا کرد؟ دلیل انتساب مذهب شیعی به «جعفری» چیست؟ آیا قبل از امام صادق (ع) مذهب شیعی انتساب دیگری نداشته است؟ اصولاً از کدام زمان مذهب شیعی شکل گرفته است؟ آیا در عهد رسول خدا (ص) افراد و اشخاصی به نام شیعه خوانده نشده است؟ اگر در عصر رسول خدا شیعه وجود داشته چگونه مذهب شیعه به نام «جعفری» نام نهاده شده است؟ و ده‌ها پرسشی از این دست.

باتوجه به اینکه هر شیعه می‌داند که امام صادق (ع) در کجا متولد شده، در کجا و چند سال زندگی کرده، چند سال امامت داشته، توسط چه کسی به شهادت رسیده، محل شهادت و زیارتگاهش کدام است، کرسی تدریس داشته، بیش از چهار هزار شاگرد و بالغ بر نهمصد فقیه تربیه و تحویل جامعه

نموده، علوم اسلامی را نشر و گسترش داده، موجب حفظ مذهب شیعی شده، جلو انحرافات گسترده و جعلیات فراگیر را گرفته است و... اما درعین حال شاید نداند چرا مذهب شیعه به اسم مذهب «جعفری» خوانده می‌شود؟

هرچند کتب ارزشمندی مانند «بحار» مجلسی، «وفیات الاعیان» ابن خلکان، «وافی» ملامحسن فیض، «الکافی» کلینی، «ناسخ التواریخ» لسان الملک سپهر، و سایر کتب، امام ششم شیعیان را بخوبی معرفی کرده است، اما نوشته چرا مذهب شیعه به اسم مذهب جعفری خوانده می‌شود؟ برای این اساس، مجتهد جوان، فقیه جوانمرد، اسلام شناس خبیر، دانشمند بصیر، حضرت آیت الله واعظ زاده (حفظه الله تعالی) در یک فرصت بسیار اندک و اضطراری، به صورت فشرده اما دقیق و روان، به پرسشهای مطرح پاسخ درخور افاضه نموده و به آنچه دغدغه اصلی ذهنی هرشیعه بود، بذل توجه فرموده است.

مقاله حاضر تحت عنوان «شیخ الاثمه» حاصل زحمت و تلاش آیت الله واعظ زاده بهسودی (حفظه الله) است که باهدف پاسخگویی به نیازهای فکری و ذهنی مردم پرداخته در قالب هفت فصل به برخی از مهم ترین زوایای زندگانی و رویکردهای کرداری، گفتاری، شاگردان مهم، اصحاب ویژه، امام جعفر صادق(ع) را به روشی باروش دقی و تحقیقی بیان کرده است.

به صراحت اعتراف می‌کنم که زوایای برجسته، شاخص‌های برنشسته، شخصیت بی بدیل علمی، جایگاه بلندولایی، موقعیت ممتاز اجتماعی... امام صادق (ع) آن قدر والا و بالا است که هرگونه نوشته فنی و تکنیکی را ناممکن می‌سازد، برجسته‌ترین قلم، از بیان حتی برخی زوایا، شاخص‌های اخلاقی، رفتاری و گفتاری آن امام هم‌ام، عاجز است. چون امام صادق (ع) انسان کامل، نماد علم، نمونه عرفان، نمود اخلاق، قرآن ناطق، مظهر فضیلت، مصدر فقاقت، مخزن اسرار رسالت، مرجع احکام و معارف الهی، مجمع حکمت بالغه آسمانی، مجاهد مخلص، منادی وحدت، محافظ دیانت، مدافع حریم رسالت، منجی معارف اسلام، مفسر متبخر قرآن، محیط بر دستورات آسمانی، هادی و راهنمای معصوم است که بامنصب ولایت و امامت جامعه بشری را رهبری و هدایت نمود.

بنا بر این، امیدوارم اهل فضل و کمال، کاستی‌های موجود در این اثر را به دیده بزرگواری نگریسته و در هرچه پربار نمودن آن، از راهنمایی خود بهره مند نمایند. به امید آنکه این اثر، باعث قبول درگاه احدیت و مورد پذیرش مردم قرار گیرد.

(محمد موسی حلیمی. ۱۳۹۵ / ۵ / ۲۵. کابل، مدرسه دارالمعارف اهل بیت (ع)).

سخن ناشر:

کتاب "شیخ الائمه^(ع)" اثر حضرت آیت الله واعظ زاده بهسودی (مدظله) بعد از چاپ اوّل مورد استقبال اقشار مختلف جامعه قرار گرفت و نظر به اهمیّت آن در ساحات "هشت درخت" و "سرخ آباد" بهسود مورد مسابقه واقع شده بعد از آن تقاضاها برای چاپ بعدی این کتاب زیاد بود لکن تقاضای جوانان فرهنگ دوست دایکندی سبب شد که این کتاب برای بار دوّم راهی چاپخانه شود و قرار است در یک مسابقه کتابخوانی در آن ولایت مورد استفاده قرار گیرد، بنابراین معظمله به مسئول دفتر نشر آثار... دستور فرمودند که مقدمات چاپ دوّم کتاب را تدارک نماید، اکنون کتابی که در دست دارید مطابق خواست شما و امثال امر ایشان آماده تحویل دهی و بهره برداری است.

دفتر نشر آثار...

فصل اول: خصوصیات شناسنامه‌یی

نام آن امام جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب و کنیه اش «ابوعبدالله» است. اگرچه به کنیه‌های «ابوموسی» و «ابواسماعیل» نیز یاد شده است.

القاب مشهوره آن حضرت صابر، فاضل، طاهر، قائم، کامل، منجی، و لقب مشهورتر از همه «صادق» می‌باشد، زیرا صداقت در گفتارش زبانزد خاص و عام بوده.^۱

---

۱ . شیخ صدوق(ره) در وجه لقب صادق در کتاب معانی الاخبارش ص ۶۵ حدیثی از رسول خدا نیز نقل نموده که حضرت فرمود: « وقتی فرزندم جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب متولدشد او را «صادق» بنامید، چون در فرزندان او کسی است که براین نام خواهدآمد و ادعای امامت به غیرحق خواهدکرد و او را کذاب نامید».

بدنبالش فرمود: «شخصی که به دروغ ادعای امامت خواهدکرد جعفر بن علی دومین پیشوای «فطحیه» است.»

مادرش قریبه یا فاطمه مکنّات به «أمّ فروه» دختر فقیه القاسم بن طیّب الطاهر محمدبن ابی بکر بن ابی قحافه است، که از این حیث از سوی پدر به رسول خدا (ص) و از سوی مادر به خلیفه اول اسلام منسوب است و این همان فرمایش حضرت است که فرمود: «ابوبکر دوبار بدنیا آمد».

امام صادق(ع) در ۱۷ ربیع الأول سنه ۸۳ هجری قمری در شهر مدینه الرسول دیده بجهان گشود و در ۲۵ شوال المکرم سنه ۱۴۸ هجری قمری جام شهادت نوشید^۱ و در قبرستان بقیع مدفون گشت، بنابراین عمر شریفش ۶۵ سال بوده و چون عمر حضرت از همه ائمه دوازده‌گانه بیشتر بوده وی را لقب «شیخ‌الائمه» دادند، چنانکه حضرت ابراهیم(ع) را «شیخ‌الأنبیاء» لقب دادند، از مجموع زندگی پربار آن امام ۳۴ سال دوره امامتش و ۳۱ سال دوره ملازمت با پدر بزرگوارش بوده.

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۴۷۲/روضه‌الواعظین، ص ۴۵۵/اعلام‌الوری، ج ۱، ص ۵۱۴/دلائل‌الامامه، ص ۱۱۰/العدد‌القویّه، ص ۱۴۷/کفایه‌الطالب، ص ۴۵۵/بحار‌الانوار، ج ۴۷، ص ۱/الامام‌الصادق‌والمذاهب‌الاربعه، ج ۴، ص ۲۸۳/تذکره‌الحفاف، ج ۱، ص ۱۶۶/مناقب‌ابن‌شهرآشوب، ج ۴، ص ۲۷۹/اثبات‌الوصیّه، ص ۱۸۹/عیون‌المحجزات، ص ۸۵/تاج‌الموالید، ص ۴۳/المصباح، ص ۲۳. سال تولد را دربرخی منابع ۸۰ هجری نوشته و روز ولادت را جمعه و بعضی دوشنبه درج کرده مانند: عمده‌الطالب فی انساب آل ابی طالب، ص ۲۳۸/الاتحاف بحب‌الاشراف، ص ۲۹۰/کشف‌الغمه، ج ۲، ص ۶۹۱/الفصول‌المهمه، ج ۲، ص ۹۱۰/صفه‌الصفوه، ج ۲، ص ۶۰/مقصد‌الراغب، ص ۱۵۶/احقاق‌الحق، ج ۱۲، ص ۲۱۲/مطالب‌السؤال، ص ۲۸۳/وفیات‌الاعیان، ج ۱، ص ۲۹۱.

از امام صادق (ع) هفت پسر بنام‌های: موسی، اسماعیل، عبدالله، محمد دیباج، اسحاق، علی عریض، عباس و سه دختر بنام‌های: فاطمه، اسماء و فروه، از وی برجای ماند.

این فرزندان از سه مادر بودند، با این توضیح که فاطمه دختر حسین بن علی بن الحسین مادر اسماعیل، عبدالله و فروه، و أم ولدی دیگر مادر موسی، اسحاق و دیباج، و أم ولدی دیگر مادر فاطمه، عباس، علی عریض و اسماء بوده.

از میان همه فرزندانِ پسر، موسی وصی حضرت صادق (ع) است که ملقب به کاظم گردید و امام هفتم شیعیان بحساب آمده قبرش در کاظمین عراق است.

فصل دوم: شاگردان معروف

چون امام صادق (ع) افضل و اکمل دانشمندانِ عصرش بود محضر او مجمع فضلاء و نخبگان بود که از خوان علمش کسب فیض می‌کردند.

شمار شاگردانِ حضرتش به چهار هزار می‌رسیده که علی التناوب و التفریق در رشته‌های مختلف علوم چون: فقه، تفسیر، حدیث، عرفان، کلام، ریاضیات، هیئت، کمیا، طب، و... بهره‌ها گرفته‌اند که در فقه و عرفان ابوحنیفه کابلی، قتاده، سفیان ثوری، و در کلام هشام بن حکم، مفضل و ابوحمزه ثمالی، و در شیمی جابر ابن حیان معروف به پدر شیمی و در عقاید ابن ابی العوجا و امثال‌شان، زبانزد بودند.

از بین برجستگان شش نفر از اوتاد بودند که بنام «اصحاب اجماع» معروف‌اند. زیرا: اصحاب در فضل و وثاقت‌شان اجماع دارند نظیر:

۱. جمیل بن دراج؛

۲. عبدالله بن سنان؛

۳. عبدالله بن بکیر؛

۴. حمّاد بن عثمان؛

۵. ابان بن عثمان؛

۶. حماد بن عیسی.

کسانیکه از معروفین بودند عبارتند از:

۱. فضیل بن یسار بصری؛^۱

۲. بُرید بن معاویه عجلی؛^۲

۳. زراره بن اعین؛^۳

۴. محمدابن مسلم طائفی؛^۴

---

۱ . فضیل بن یسار نه‌دی مکّنی به ابوالقاسم یا به قولی ابومسدر. راوی ثقه و جلیل‌القدر است. «کشی» او را در زمره کسانى شمرده است که علمای امامیه به اتفاق آراء، آنان را تصدیق کرده‌اند.

۲ . وی از اصحاب و شاگردان امام باقر و امام صادق (ع) است و روایاتی از آن دو بزرگوار نقل کرده و نزد اهلبیت (ع) از وثاقت و مقام والایی برخوردار بود. در روایات از او تمجید شده است.

۳ . وی از شاگردان برجسته امام صادق (ع) است که امام در باره او فرمود: «اگر زراره نبود، احادیث پدرم به زودی از بین می‌رفت»، و نیز امام او را از اهل بهشت دانسته است.

۴ . وی از بزرگان اصحاب امام باقر و امام صادق (ع) و از حواریین ایشان و از مخبّتین و اورع و افقه مردم و از وجوه اصحاب کوفه بوده است.

۵. ابوحمزہ ثمالی؛^۱
۶. اسحاق بن عمار؛
۷. حمران بن اعین شیبانی؛^۲
۸. حریر بن عبدالله سجستانی؛
۹. صفوان بن مهران کوفی؛^۳
۱۰. عبدالله بن ابی یغفور؛^۴
۱۱. عمران بن عبدالله بن سعدقمی؛
۱۲. لیث بن البختری؛^۵

---

۱. نام او ثابت بن دینار است. امام رضا (ع) درباره او فرمود: «ابوحمزہ ثمالی، در زمان خود مانند سلمان فارسی بود». امام صادق (ع) در دیدار با او فرموده است: «من وقتی تو را می‌بینم، استراحت و آسایش می‌یابم».

۲. وی برادر زرارہ است. او نیز از امام باقر و امام صادق (ع) روایاتی نقل کرده است. در باره مقام وی امام باقر (ع) خطاب به او فرمود: «تو در دینا و آخرت از شیعیان ما هستی!».

۳. کنیه او ابومحمد و ثقہ و جلیل القدر است. وی از امام صادق و امام کاظم روایاتی نقل کرده است. زیارت اربعین امام حسین (ع) و زیارت وارث و دعای معروف علقمہ را صفوان از امام صادق (ع) نقل کرده است.

۴. وی از حواریین امام باقر و امام صادق (ع) و مورد توجه خاص امام صادق (ع) بود که امام صادق (ع) به او فرمود: «خدا تو را رحمت کند».

۵. وی مشہور به ابوبصیر مرادی؛ و از راویان امامین ہمامین محمد بن علی و جعفر بن محمد (ع) بوده است. امام باقر (ع) در شأن او فرمود: «بشارت است آن کسانی را کہ خشوع از برای خدا می‌کنند بہ دخول جنت و از آن جملہ لیث خواهد بود».

۱۳. محمد بن علی بن نعمان کوفی معروف به مؤمن الطاق؛^۱
۱۴. معلی بن خنیس؛^۲
۱۵. معاذبن کثیر کسائی کوفی؛
۱۶. هشام بن محمد بن سائب کلبی؛
۱۷. هشام بن حکم کندی؛^۳
۱۸. مُفَضَّل بن عمر؛^۴
۱۹. یونس بن یعقوب و...

این افراد هرکدام صاحبان آثار و تألیفات و اثر گزاران جامعه علمی جهان اسلام می‌باشند که امام، پیروانش را به برخی این‌ها حواله می‌داد.

---

۱. وی از اصحاب و شاگردان امام صادق(ع) بوده دارای تألیفات فراوان و از نبوغ فکری و توانایی بالا در مناظره برخوردار بوده است.

۲. وی بسیار مورد توجه امام صادق(ع) و از اهل بهشت شمرده شده است. زیرا امام صادق(ع) قاتل او را لعن و نفرین کرد و قاتل او در اثر نفرین امام صادق(ع) در زمان اندک به درک واصل شد.

۳. وی از شاگردان میرر امام صادق(ع)، فقیه متکلم، اهل مناظره، از بزرگان امامیه و درعلم کلام و حکمت الهی و سایر علوم عقلی و نقلی، اعلم اهل قرن دوم هجری بود.

۴. ایشان یکی از شاگردان معروف امام صادق(ع) بوده و امام باقر، امام صادق، امام کاظم و امام رضا(ع) را درک کرده است.

فصل سوم: جایگاه فقهی و علمی

امام جعفر صادق (ع) در علمیت و صالحیت زبان زد بوده طوریکه بزرگان آن روز مانند: ابوحنیفه که نامش نعمان بن ثابت است، راجع به استادش گفته است: «**ما رأیت افقه من جعفر بن محمد**» یعنی دانشمندتر از او ندیدم.^۱

و نیز فرمود: «**لولا السنن لهلك النعمان**» یعنی اگر دو سال شاگردیم نزد امام صادق (ع) نبودى هلاک می‌شدم.^۲

همچنان ابن ابی العوجا که بعداً از زنادقه شد و میانه مخالف پیدا کرد، معهداً در باره استادش با تعجب اظهار می‌دارد که:

---

۱ . تذکره الحفاظ ذهبی، ج ۱، ص ۱۶۶.

۲ . اصول الدین بین السائل والمجیب، اثر مقدس، ص ۱۰۷ / الامام الصادق والمذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۳۳۵.

«انه ليس من البشر» یعنی او بشر نیست.^۱

جاحظ از دانشمندان مشهور قرن سوم می‌گوید: «جعفر بن محمد کسی است که علم و دانش او جهان را پر کرده است».^۲

ابن حجر هیثمی می‌گوید: «بقدری علوم از او نقل شده که زبان زد مردم شده و آوازه اش همه جا پخش گشته».^۳

هم چنان مالک بن انس رئیس فرقه مالکیه می‌گوید: «من در بشر چشمی و گوش‌ی و قلبی ندیدم که از جعفر بن محمد افضل باشد».

در جای دیگر گفته: «مدتی نزد جعفر بن محمد رفت و آمد می‌کردم اورا همواره درسه حالت دیدم: یا نماز می‌خواند، یا روزه بود و یا قرآن تلاوت می‌کرد و هرگز بدون وضوء حدیث نقل نمی‌کرد».^۴

---

۱. همان مدرک پیشین.

۲. همان مدرک قبلی.

۳. همان مدرک پیشین.

۴. اصول الدین بین السائل والمجیب، ص ۱۰۷ / الامام الصادق والمذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۳۳۵.

نجاشی به نقل از حسن و شاء می‌گوید: «در مسجد کوفه دیدم نُهصد فقیه از زبان جعفر بن محمد نقل حدیث می‌کردند»^۱.

در عظمت و جایگاه فقهی و علمی امام صادق (ع) همین بس که صد و شصت دانشمند اهل سنت در کتاب‌هایشان از وی به عظمت و احترام ویژه یاد کرده و احادیث و کلمات آن امام را ذکر نموده و نویسندگان صحاح سته همگی از آن حضرت نقل حدیث نموده‌اند و مسلم نیشابوری در کتاب حج خود حدیث مفصلی از امام صادق یادآور شده.

سخنانی که از وی برجا مانده و شاگردانی که تقدیم جهان اسلام شده که هر کدام شان اساتید عصر خود شدند گواه متقن بر افضلیت و اعلمیت امام صادق (ع) است. مثلاً:

جابر ابن حیان که کتابش در دانشگاه‌های غرب تدریس می‌شود و به زبان‌های زنده دنیا ترجمه شده است، اصول مهم شیمی را از زبان امام صادق (ع) مستقیماً دریافت کرده که امروزه لقب «پدر شیمی» را در جهان کمایی کرده.

---

۱ . الصواعق المحرقة، ص ۲۰۱.

و هم چنان هشام ابن حکم در تمام مناظرات کلامی با قهرمانان آن روز فاتح آمد و ابان ابن تغلب سی هزار حدیث از استادش نقل کرده و آثارگرانسنگی تقدیم نموده و هم چنان هرکدام این بزرگواران که نام بردم شهادت می‌دهند بر زبردستی و تبخّر استادش امام صادق(ع).

فصل چهارم: فرازهای مهم

امام جعفر صادق (ع) ۳۱ سال مباشر پدر بزرگوارش امام محمد باقر (ع) بود که از خرمن علم پدرش خوشه‌های برچیده و از مدیریت اجتماعی پدرش تجربه‌ها اندوخته و ۳۴ سال دیگر خود به عنوان سکن‌دار این کشتی، ناخدایی کرده و حوزه تازه تأسیس جهان اسلام را از طفولیت به بلوغ رسانده ارتقای کمی و کیفی بخشیده.

دوره دوم زندگی ایشان مشحون از مبارزات خستگی‌ناپذیر و تلاش‌های بی‌وقفه علمی اجتماعی می‌باشد که به ترتیب یادآور می‌شویم:

۱. حل اختلافات کلامی و فرقه‌یی

در زمان وی فرقه‌های چون: معتزله، مرجئه، قدریه، خوارج، قُصاص، کلابیه، اشاعره، متصوفه، زنداقه، جبریه، مشبّهه، تناسخیه، جهمیه و... پدید آمدند و هر کدام مشرب جداگانه کلامی داشتند و مروج عقاید شان بودند

که منجر به اختلافات می‌گردید، لکن امام صادق (ع) به این اختلافات و نزاعات نقطه پایان می‌گذاشت.

از باب مثال «جبریه» معتقد به مجبوریّت صد درصد انسان، بود و مَفْوَضَه در مقابل شان معتقد به مختار بودن صد در صد انسان. ولی امام صادق (ع) با گفتن: «لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین» به این نزاع پایان داده مکتب بین‌الامرینی که همان مکتب «وسط» قرآن باشد را اساس گذاشت و جامعه‌ی اسلامی را از افتراق نجات داد.

همین‌طور گروهی معتقد به «قدم» و گروهی معتقد به «خُدوث» قرآن بودند و در سایه این تنش خون‌ها ریخته شد، ولی امام صادق (ع) با گفتن اینکه: «قرآن حادث است ولی مخلوق نیست» هم از عوارض مخلوق بودن رهیده و هم کلام وحی بودن قرآن و خُلُو آن از تحریف و جعل را اثبات و جامعه را از جنجال و نزاع بی‌ثمر نجات داد.

۲. نفی اسرائیلیات از طریق نفی قصه‌خوانی

از روزگار بعد از ارتحال رسول خدا (ص) توسط علمای یهود که از تورات محرف موسی چیزهایی می‌دانستند و تازه مسلمان شده بودند در محافل به قصه‌خوانی می‌پرداختند و افرادی چون: تمیم داری، ابن سلام، ابن منبه،

حسن بصری و امثالش با این روش، جعل حدیث و رسوخ مطالب یهودی در بین معارف اسلامی را سبب می‌گشتند و انبیا و بزرگان را توهین می‌نمودند. امام صادق (ع) قصه گویان را از غاؤن خوانده با استناد به آیه شریفه: «والشعراء یبتغهم الغاؤن» از استماع قصه آنها نهی فرمود و قصاص را مصداق غاؤن دانسته معارف جهان اسلام را از خطر نفوذ اسرائیلیات نجات بخشید و از نشر دروغ و خرافات جلوگیری بعمل آورد.

۳. استفاده به موقع از فرصت

امام صادق (ع) باهوش سرشار و ذکاوت خدا دادی اوضاع را کنترل کردند، وقتی دیدند که خاندان بنی‌عباس با خاندان بنی‌امیه درگیر مسائل حکومتی و سیاسی هستند به تشکیل حوزه علمیه جهان اسلام و ایجاد هسته‌های فکری همت گماشت. در اندک زمان دیده شد که برکات این حوزه فرهنگی یک نهضت و انقلاب فرهنگی را بوجود آورد که به دنبال آن شوق تحصیل و دانش پژوهی مسلمانان را به قلّه‌های دانش اوج داد به آن حد که دانشمندان امروز جهان غرب، شاگردان دیروز جهان اسلام گشتند و تمدنی را سبب شدند که حسرت آن تا هنوز باقی است و اگر نبود آن اقدام مبارک امام صادق (ع) و تلاش شاگردان او، تمدن جهان اسلام پا نمی‌گرفت.

۴. تأیید و امضاء برخی جنبش‌های مکتبی

جنبش‌هایی که ماهیت امر بمعروف و نهی از منکر داشته از سوی امام صادق(ع) تأیید و امضاء و جنبش‌هایی که ماهیت فوق را نداشته از سوی آن حضرت به‌طور خاص و ائمه شیعه به‌طور عام ردّ میشدند و این ردّ و امضاء به‌هدف پاسداری از وحی و حفظ سنت رسول خدا (ص) بود که در دایره مدیریت دینی انجام می‌یافت.

فصل پنجم: نصّ امامت امام صادق (ع)

امام صادق (ع) به نصّ جدش رسول خدا (ص) به مقام و منصب امامتِ امتِ اسلامی منصوب شد که هم به روایت ابن عباس حبر الامه و هم به روایت جابر بن عبدالله انصاری به اثبات رسیده که متن حدیث اولی این است:

«عن مجاهد، عن ابن عباس، عن رسول الله(ص) قال النبی(ص) فی جواب

من سئله عن وصیه فقال الرسول(ص): إنَّ وصیی علی بن ابی طالب بعده

سبطای الحسن والحسین یتلوه تسعة ائمة من صلب الحسین. فقال السائل

یا محمد! سمّهم لی، قال (ص): اذا مضی الحسین فأبنه علی، فاذا مضی علی

فأبنه محمد فاذا مضی محمد فأبنه جعفر فاذا مضی جعفر فأبنه موسی فاذا مضی

موسی فأبنه علی فاذا مضی علی فأبنه محمد فاذا مضی محمد فأبنه الحجّة
محمدالمهدی فهؤلاء اثنا عشر»^۱.

ترجمه: از مجاهد، او از ابن عباس، او از رسول خدا (ص) نقل کرده است که نبی خدا در جواب سوال کسی که از جانشینش پرسیده، فرمود: «به تحقیق جانشینم علی فرزند ابی طالب و پس از وی دو ذریه‌ام حسن و حسین است در پی آن، نُه امام از صلب حسین هستند». سائل پرسید یا رسول خدا آنها را برایم نام ببر! پیامبر فرمود: «هرگاه حسین درگذشت، جانشینش علی و بعد از درگذشت علی، محمد جانشینش است، پس از وی، جانشینش جعفر، بعد از او موسی جانشینش است، جانشین موسی علی، بعد از علی محمد، پس از او حضرت حجت محمد مهدی جانشین است که آنها دوازده امام هستند».

متن حدیث دومی این است:

« عن جابر ابن عبدالله انصاری فی تفسیر آیه اولو الامر قال النبی (ص) هُم
خُلَفَایِ یا جابر اولیا الامر بعدی، اوّلهم علی بعده الحسن ولده، ثمّ الحسین، ثمّ
علی بن الحسین، ثمّ محمد بن علی وستدرکه یا جابر! فاذا ادرکته فاقرئه منّی

السلام، ثم جعفر بن محمد، ثم موسى بن جعفر، ثم علی بن موسی، ثم محمد بن علی، ثم علی بن محمد، ثم الحسن بن علی، ثم محمد بن الحسن، یملاء الارض قسطاً وعدلاً كما ملئت ظلماً وجوراً»^۱.

ترجمه: از جابر فرزند عبدالله انصاری در تفسیر آیه مبارکه الوالامر روایت شده که نبی خدا(ص) فرمود: «اولوالامر، جانشینان من و اولیای امراند بعد از من. که اول آنان علی، سپس فرزندش حسن، پس از آن حسین، سپس علی فرزند حسین، بعدش محمد فرزند علی، که ای جابر تو او را درک می کنی هرگاه او را دیدی سلام مرا به او برسان؛ سپس جعفر فرزند محمد، سپس موسی فرزند جعفر، بعدش محمد فرزند علی، سپس علی فرزند محمد، سپس حسن فرزند علی، سپس محمد فرزند حسن است که زمین را از قسط و عدل پر می کند چنانکه از ظلم و ستم پر شده است».

طبق پیش بینی قطعی در این حدیث، جابر امام باقر(ع) را در کوچه های مدینه دید و سلام جدش را باو رساند و امام نیز با خبر دادن قطعی از مرگ جابر بعد از سه روز وی را به وصیت و اتمام اموراتش دستور داده امامتش را نزد وی به اثبات رساند.

---

۱ . باب حادی عشر، فاضل مقداد، ذیل آیه ۵۹ سوره مبارکه نساء.

فصل ششم: انتساب به امام صادق (ع)

لفظ «شیعه» در قرآن کریم ذکر شده آیه ۸۳ سوره مبارکه صافات حضرت ابراهیم (ع) را شیعه حضرت نوح می خواند (و ان من شیعه لابراهیم)،

شیعه از نظر لغت به معنی «پیرو» بوده انتسابات متعدد دارد:

یکی از انتسابات شیعه منسوب بودن شیعیان به علی (ع) است طوریکه شیعیان را منسوب به او نموده «شیعیان علوی» می گویند. زیرا: یکی از اصحاب پرسید یا رسول الله! «فائزون» در آیه کیانند؟! حضرتش در جواب اشاره به علی بن ابی طالب (ع) که آنجا حاضر بود نموده، فرمود: «هذا و شیعه لمن الفائزون». یعنی: این آقا و پیروانش از رسیدگان بحق و حقیقت- اند، از همین رو افرادی چون: سلمان، ابوذر، مقداد، عمار و زبیر به شیعیان علی معروف شده بودند، این انتساب در عهد رسول خدا (ص) محقق شده بود.

انتساب دوّم شیعه منسوب بودنشان به ائمه دوازده‌گانه است طوریکه آنان را « شیعیان دوازده امامی» می‌گویند این انتساب ناشی از اعتقاد شیعیان به وصایت و امامت دوازده امام از علی بن ابی طالب تا مهدی (عج) است.

اما انتساب سوّم شیعه به امام صادق (ع) معروف‌ترین انتساب آنان است، زیرا: در زمان ایشان فقه اسلامی تدوین و حوزه پر بار جعفری گسترش یافت، لهذا شیعیان به پیروی از آن امام همام منتسب شدند. بنابراین؛ شیعه نظر به انتساب اولش تأسیس شده زمان رسول خدا است و نظر به انتساب دوّمش دو قرن و نیم را احتوا می‌نماید و نظر به انتساب سوّمش مخصوص زمان امام صادق (ع) می‌شود که این انتساب معروفترین است.

چنانکه انتساب پیروان هر یکی از مذاهب اربعه اهل سنت به امامان اربعه-شان ویژه این دوره و بعد از آن است که معروف است به عصر ظهور مذاهب خمس و امروزه پیروان احناف را « اهل سنت» و پیروان جعفر صادق (ع) را «جعفری» می‌گویند که حکایت از انتساب مسلمانان به ائمه فقهی‌شان می‌نماید.

در افغانستان بحمدالله هر دو مذهب در قانون اساسی به رسمیت شناخته شده در محاکم طبق هر دو مذهب حکم صورت می‌گیرد و هرگاه مدعی و مدعی‌علیه پیرو یکی از دو مذهب باشد به مذهب مدعی حکم می‌شود تا رفع اختلاف و حل منازعه انجام شود.

در افغانستان در عرصہ‌های عملی لله‌الحمد شیعه و سنی در کنارِ ہم زندگی داشته برادری‌شان را به اثبات رسانده‌اند، طوریکه به همه مسجل شده است کہ افغانستان در کمال اخوت و برادری زندگی دارند و پیروان هر دو مذهب در هیچ بُرہه‌ای از تاریخ با ہم جنجال و نزاع نداشته و نخواهند داشت.

برگزاری «یاد‌واره امام ابوحنیفہ کابلی» در سال جاری ۱۳۹۵ ش. از سوی مدرسہ دارالمعارف اہلبیت (ع) نشان‌دهندہ حُسن‌نیت در رفتار برادران تشیع در قبال تسنن و شرکت گستردہ اہل سنت در ایام عاشورا در محافل عزاداری سرور شہیدان در سطح بالاترین مقامات کشوری و لشکری نشان‌دهندہ حسن نیت و رفتار اہل تسنن در قبال اہل تشیع است. خداوند این اخوت را پایدار دارد.

فصل هفتم: سخنانی چندی از امام صادق (ع).

امام صادق(ع) مراسم «حج» را پراهمیت دیده برپایی دین را مساوی برپایی حج که سمبول آن مکه باشد دانسته می‌فرماید که ترجمه اش این است:

«مادامیکه کعبه در میان مسلمانان برپاست دین هم برپاست»^۱.

امام به دلیل اهمیت مراسم حج «اجبار» را درقبال آن جایز دانسته می‌فرماید:

«اگر مردم حج را ترک کنند بر والی است که آنها را به رفتن حج و ماندن در کنار کعبه مجبور کند و اگر زیارت قبر پیامبر را ترک کنند به ولی است که آنان را به این کار مجبور نماید. اگر آنها از نظر مالی

---

۱ . پیشوای مذهب، ص ۳۲۴.

امکانات رفتن به این سفر را ندارند، والی باید از بیت المال مسلمین به آنها پول بدهد تا به این سفر روحانی بروند»^۱.

در جای دیگر «ترک حج» را موجب عذاب بدون مهلت دانسته می‌فرماید:

«اگر مردم حج را ترک کنند عذاب الهی بر آنها نازل شده دیگر مهلتی به آنها داده نخواهد شد»^۲.

در جای دیگر راجع به «عمره» می‌فرماید:

«کسیکه عمره انجام می‌دهد در همه ماههای سال می‌تواند این کار را انجام دهد، اما با فضیلت ترین عمره‌ها، عمره ماه رجب است»^۳.

راجع به آیه «روزه» از حضرت سوال شد که در جواب فرمود:

«خداوند متعال درامتهای سابق فقط روزه ماه رمضان را بر پیامبران آن امت‌ها واجب کرده بود اما امت اسلام را بر آنها فضیلت داده روزه ما رمضان را بر پیامبر و امت هر دو واجب کرده است»^۴.

---

۱. همان مدرک پیشین.

۲. همان مدرک.

۳. همان مدرک.

۴. پیشوای مذهب، ص ۳۲۵.

و راجع به «فلسفه روزه» بیان داشته که:

« خداوند روزه را واجب کرد، تاغنی و فقیر در آن احساس تساوی کنند»^۱.

امام صادق (ع) راجع به اهمیت «زکات» فرمود:

«خداوند هیچ چیزی را شدیدتر از زکات واجب نکرده است»^۲.

و در جای دیگر فرمود:

«هیچ مالی در خشکی و یا در دریا از بین نمی‌رود مگر اینکه صاحب آن زکات را ضایع کرده است و هیچ پرنده‌یی بدام صیاد نمی‌افتد مگر اینکه در تسبیح خداوند کوتاهی کرده باشد»^۳.

امام صادق (ع) راجع به «نماز» فرمود:

«هر نمازی دو وقت دارد و برترین آنها اول وقت است»^۴.

---

۱. همان مدرک.

۲. همان مدرک، ص ۳۲۵.

۳. همان مدرک.

۴. همان مدرک، ص ۳۲۶.

در جای دیگر فرمود:

« نافلة بمنزله هدیه است که بخداوند می‌دهی، پس هر زمان که آنرا

بیاوری قبول می‌شود».^۱

و راجع به « نماز خوان » فرموده:

«هرکس نمازهای پنجگانه اش را به جماعت بخواند همه گونه ظن

وگمان خوبی به او ببرد».^۲

امام صادق(ع) راجع به شرایط « شیعه بودن » فرمود:

«کسیکه در یک شهر صد هزار نفری یا بیشتر کسی پرهیز کارتر از

او پیدا شود از شیعیان ما نیست».^۳

---

۱ . همان مدرک، ص ۳۲۷.

۲ . همان مدرک.

۳ . همان مدرک.

و راجع به حرمت « ذلت مؤمن » فرمود:

« خداوند همه اختیارات مؤمن را بخودش واگذار کرده اما اختیار یک چیز را به او نداده و آن این است که نباید خود را ذلیل و خوار نماید.»^۱

و راجع به « گناه » فرمود:

« گناه بنده را از روزی محروم می‌کند.»^۲

و در جای دیگر فرمود:

« گناه صغیره اگر دائمی شد دیگر صغیره نیست و گناه کبیره اگر به استغفار همراه شد دیگر کبیره نیست و بخشیده می‌شود.»^۳

امام صادق(ع) راجع به « مدارا » فرمود:

« خداوند خود اهل مدارا است و مدارا را دوست دارد و هر خانواده-هایی که از رفق و مدارا در امور برخوردار باشد خداوند در رزق او وسعت داده است.»^۴

---

۱ . پیشوای مذهب، ص ۳۲۸.

۲ . همان مدرک.

۳ . همان مدرک.

۴ . همان مدرک، ص ۳۲۹.

و راجع به «عاقبت اندیشی» فرموده است:

«همیشه قبل از هر کاری به عاقبت آن بیندیش، اگر دیدی عاقبت خوب دارد انجام بده و اگر دیدی به فتنه و شر منتهی می‌شود از آن دست نگهدار»^۱.

و راجع به «اهل قبله» فرموده است:

«هر کسی از اهل قبله باشد و بمیرد نماز میت بخوانید و حساب او را بخدا واگذار کنید»^۲.

از همین جا است که تکفیر اهل قبله حرام است و تعجب می‌کنم از کسانی که به آسانی اهل قبله را مشرک می‌خوانند، سبحان الله.

خداوند!

مارا از این گناه دور دار!

خداوند!

اخوت بین مسلمین را تحکیم فرما!

---

۱. همان مدرک.

۲. همان مدرک.

خداوندا!

عزت مسلمین را اعاده فرما!

خداوندا!

حق برادری که فراتر از حق بشری است تأمین فرما!

***

کابل - مدرسه دارالمعارف اہلبیت^(ع) حاج واعظزادہ بہسودی، ۱۶ / ۵ / ۱۳۹۵ ش.

آثار چاپ شده حضرت آیت الله واعظ زاده بهسودی (دام ظلّه)

۱. تفکر و تعقل پاسخگوی پندار خرافات
فارسی
۲. المختصر-تلخیص اصول المظفر (ره)
عربی
۳. افغانستان در آزمون زمان
فارسی
۴. در کلاس عقاید
فارسی
۵. نیمرخ از حادثه عاشورا
فارسی
۶. دروس فی علم الرجال
عربی
۷. دروس فی علم الدرايه
عربی
۸. مهدی خویشاوند جهان
فارسی
۹. جایگاه اهل البيت (ع) در سوره هل اتی
فارسی
۱۰. جایگاه اهل البيت (ع) در آیه مباحله
فارسی

آثار در دست چاپ حضرت آیت الله واعظ زاده بهسودی (دام ظلّه)

۱. ده سخن فارسی
۲. اخلاق اجتماعی اسلام (تفسیر سوره حجرات) فارسی
۳. قریه های ظاهره فارسی
۴. گوهر و حقیقت دین فارسی
۵. قلمروهای دین فارسی
۶. وصایای امیرالمؤمنین (ع) فارسی
۷. شرح خطبه‌ی غراء فارسی
۸. جغرافیای افغانستان فارسی
۹. فقه الاحکام در پنج جلد (کتاب الصلاة) عربی
(تقریرات خارج فقه مرجع عالیقدر حضرت آیت الله العظمی علوی گرگانی دام ظلّه العالی)
۱۰. نصوص عاشورا در دو جلد فارسی
۱۱. جایگاه اهل البیت (ع) در آیه تطهیر فارسی
۱۲. جایگاه اهل البیت (ع) در آیه نور فارسی
۱۳. جایگاه اهل البیت (ع) در آیه مودت فارسی
۱۴. جایگاه اهل البیت (ع) در آیه ولایت فارسی
۱۵. نظام فکری و عملی شیعه فارسی

- فارسی ۱۶. سیره رسول اکرم (ص)
- فارسی ۱۷. درس‌های اخلاق
- فارسی ۱۸. شرح خطبه اشباح
- فارسی ۱۹. شرح خطبه متقین
- فارسی ۲۰. شرح خطبه قاصعه
- فارسی ۲۱. شرح خطبه یکم
- فارسی ۲۲. شرح خطبه مسجد فاطمه (س)
- فارسی ۲۳. شرح خطبه فدکیه فاطمه (س)
- فارسی ۲۴. نظارت عمومی جامعه (امر به معروف و نهی از منکر)
- فارسی ۲۵. توسل
- فارسی ۲۶. شبهات مدرن در بستر عاشورا